

ZBORNİK RADOVA

**„USAGLAŠAVANJE PRAVNE REGULATIVE SA PRAVNIM
TEKOVINAMA EVROPSKE UNIJE“
- stanje u Bosni i Hercegovini i iskustva drugih -**

Godina 10.

Broj 10.

Banja Luka, 2026. godine

Izdavač:

Istraživački centar Banja Luka

Aleja Svetog Save 7A, 78000 Banja Luka, Republika Srpska – BiH
www.thinktankbl.org, istrazivackicentarbl@gmail.com

Za izdavača:

doc. dr Gojko Pavlović

Glavni i odgovorni urednik:

doc. dr Nikolina Grbić Pavlović

Recenzentski odbor:

*Akademik prof. dr Miodrag Simović (BiH), prof. dr Ljubinko Mitrović (BiH),
prof. dr Vladimir Čolović (SRB), prof. dr Dragan Jovašević (SRB), prof. dr
Velimir Rakočević (CG), prof. dr László István Gál (HU), prof. dr Marjan
Gjurovski (MKD)*

Prevod i lektura:

Jelena Gavranović

Kompjuterska priprema:

Danijel Jović

Štampa:

Markos Studio & Design, Banja Luka

Za štampariju:

Igor Jakovljević

Tiraž: 50 primjeraka

ISBN: 978-99997-969-5-8

Naučni odbor Konferencije:

*Akademik prof. dr Miodrag Simović, redovni član Akademije nauka i umjetnosti
BiH i redovni profesor Univerziteta u Bihaću (BiH)*

*prof. dr Ljubinko Mitrović, redovni profesor Univerziteta Apeiron u Banja Luci
(BiH)*

*prof. dr Vladimir Čolović, redovni profesor Univerziteta Union u Beogradu
(SRB)*

prof. dr László István Gál, redovni profesor Univerziteta u Pečuju (HUN)

prof. dr Velimir Rakočević, redovni profesor Univerziteta u Podgorici (CG)

*prof. dr Veljko Ikanović, redovni profesor Univerziteta Apeiron Banja Luka
(BiH)*

*prof. dr Tunjica Petrašević, redovni profesor Sveučilišta „J.J. Strossmayera“ u
Osijeku (HRV)*

prof. dr Elek Balázs, redovni profesor Univerziteta u Debrecenu (HUN)

*prof. dr Tatjana Gerginova, vanredni profesor Univerziteta „Sv. Kliment
Ohridski“ u Bitolju (SMKD)*

*prof. dr Goran Maričić, vanredni profesor Univerziteta za poslovne studije u
Banja Luci (BiH)*

*prof. dr Mario Reljanović, naučni saradnik, Institut za uporedno pravo u
Beogradu (SRB)*

prof. dr Armin Kržalić, vanredni profesor Univerziteta u Sarajevu (BiH)

doc. dr Dragan Dakić, docent Univerziteta u Kragujevcu (SRB)

*doc. dr Nikolina Grbić Pavlović, docent Univerziteta Apeiron u Banja Luci
(BiH)*

Sekretarijat konferencije:

dr Gojko Pavlović (BiH), Tatjana Kekić (BiH), Aleksandar Jorgić (BiH)

TUMAČENJE I PREVOĐENJE U KRIVIČNOM POSTUPKU I EVROPSKI STANDARDI

Prof. Dr. Dr. hc Zoran Pavlović¹

Pravni fakultet, Univerziteta Privredna akademija Novi Sad

Apstrakt: Pravo na upotrebu jezika i pisma u krivičnom postupku predstavlja deo prava na pravično suđenje koje pripada svim okrivljenima, bez obzira na to da li govore li i u potpunosti razumeju jezik postupka ili to mogu da ostvaruju kroz tumačenje i prevođenje. Standardi o pravu na upotrebu jezika i pisma ustanovljeni kroz pravila važećeg Zakonika o krivičnom postupku u Republici Srbiji, a precizirani zahvaljujući i izgrađenoj kulturi društva u kome je jedna od karakteristika višejezičnost. Pravo da svako ko je optužen za krivično delo, kroz besplatnu pravnu pomoć tumača ako ne govori jezik postupka realizuje u celosti na teritoriji Srbije. Ustavni i zakonodavni okvir omogućavaju tako implementaciju člana 6 Evropske konvencije o ljudskim pravima u naš krivični postupak. Istovremeno, status zemlje kandidata u članstvo EU obavezuje i na primenu minimalnih standarda o pravu na prevođenje i tumačenje predviđenih Direktivom 2010/64. Presude Evropskog suda za ljudska prava ukazuju na standarde koje već imamo u našoj legislativi i judikaturi, ali se u njima nalaze i konkretne radnje koje moramo dodatno da usvajamo u radu i propisima, kako bi se pravo na upotrebu jezika i pisma u krivičnom postupku kroz tumačenje i prevođenje u potpunosti reflektovalo na pravo na pravično suđenje. Bez permanentnog obrazovanja profesionalaca i u sferi primene prava na tumačenje i prevođenje, moguće intervencije u propisima neće biti od koristi u ostvarivanju prava na pravično suđenje.

Ključne reči: pravo na upotrebu jezika i pisma, tumačenje i prevođenje, pravično suđenje, evropski standardi i Direktiva 2010/64, edukacija profesionalaca.

UVODNA RAZMATRANJA

Rukovođenje krivičnim postupkom zahteva od sudskog veća ili sudije pojedinca izuzetno široko pravničko obrazovanje, znanje i iskustvo. Zato je i

¹ dr Zoran Pavlović, redovni profesor Univerziteta Privredna akademija Novi Sad, Pravni fakultet, prorektor za nauku i šef katedre za krivično pravo, orcid.org/0000-0002-9625-1298
email: zoran.pav@hotmail.com

pitanje upotrebe jezika i pisma u sudskom posupku u zemlji sa dugom tradicijom upotrebe manjinskog jezika i pisma, koji je jezik sredine veoma važno, ponekad i osetljivo. Tim više jer jezik, danas, više nije samo sredstvo govorne ili neke druge komunikacije među ljudima, već uz upotrebu veštačke inteligencije (AI) i odgovarajućih računarskih programa i sredstvo u kome komuniciraju ljudi, a između njih se nalazi i mašina. O ovom pitanju se naš zakonodavac još uvek nije izjašnjavao u samom Zakoniku o krivičnom postupku, ali ni u drugim propisima.

Kao društveni fenomen, jezik je sistem simboličko-komunikativnih glasovnih ili znakovnih oblika, ali i sistem pisanih simbola koji u međusobnoj komunikaciji koristimo u cilju sporazumevanja. Broj jezika i pisama na određenom području, na teritoriju jedne države u najvećem zavisu od etničke strukture stanovništva, kulturno-istorijski i pravno-politički uslovljenog prisustva različitih jezičkih kolektiviteta. Ako uz to dodamo i primenu instituta *vested rights* (stečenih prava) sve zajedno u krivičnom postupku Srbije dobijamo ne baš preterano jezički homogeni postupak. U sudskoj praksi potreba za tumačenjem i prevođenjem sa tih jezika na srpski jezik i nije preterano česta, ali ovo pravo stranaka obavezu države još uvek ne umanjuje i da se obezbedi tumačenje i prevođenje kada se za to ukaže potreba.²

Bez obzira na to da li je u jednoj državi predviđen jedan ili više jezika sa statusom državnog, zvaničnog ili službenog jezika, u multietničkim zajednicama kao što je u Srbiji višejezičnost je realnost i može samo da pokrene pitanje kada je reč o položaju jezika u postupku koji nema status državnog. Jeziku i pismu većinskog stanovništva uvek je obezbeđena pravna zaštita na teritoriji cele države, a zaštita jezika i pisma manjinskih jezika vidi se u stepenu njihove slobodne upotrebe, što je ipak, nedovoljno definisano šta predstavlja.³ Slobodna upotreba jezika i pisma podrazumeva privatnu upotrebu u kući, porodici, među članovima jedne zajednice. Ova vrsta slobodne upotrebe jezika se podrazumeva kod svakog manjinskog jezika. Ali, ovde je reč o upotrebi jezika i pisma na višem nivou, i to ne samo u medijima, javnim skupovima, verskim obredima ili u procesu obrazovanja. Ovaj vid slobode korišćenja jezika i pisma zagaranтовan je međunarodnim dokumentima i u zakonodavstvu Srbije. Najviši stepen slobode upotrebe jezika bio bi pak službena upotreba manjinskog jezika i pisma. Savremena država ovom pitanju posvećuje veliku pažnju, kroz normativnu regulativu.

Službena upotreba jezika i pisma manjinske zajednice odnosi se na korišćenje u službenim odnosima, odnosno u komunikaciji sa organima vlasti

² Bugarski, Ranko (2003): Jezici, Čigoja štampa XX vek, Beograd, str.75 i dalje.

³ Krivokapić, Boris (2004), Službena upotreba jezika, Centar za antiratnu akciju Beograd, str. 15 i dalje.

sudskog i administrativnog tipa, izdavanja dokumenata, ispisivanja obaveštenja na manjinskom jeziku, ali i upotrebi svog jezika i pisma u krivičnom postupku. Odredbe o upotrebi jezika i pisma u krivičnom postupku ponekad zbog (ne)potrebnog prevođenja usporavaju rad pravosudnih organa u krivičnom i/ili prekršajnom postupku. Ako se pravo na upotrebu jezika i pisma, odnosno pravo na prevođenje i tumačenje ne bi realizovalo, to bi sa trenutnim obimom jezičkih prava ugrozilo pravo građanina pred sudom na pravično suđenje (*fair trial*).

Pravo na pravičan postupak je osnov zbog koga se garantuju jezička prava, radi realizacije efikasne pravne zaštite. To može dovesti do toga da se u jednom postupku može pojaviti u upotrebi i više jezika ili samo da se može koristiti pravom na prevođenje. Samo u slučaju neznanja jezika postupka moguće je koristiti svoja jezička prava. Koji i kakav model vođenja postupka će se primeniti u konkretnom slučaju zavisi i od brojnosti pripadnika nacionalne manjine na teritoriji suda pred kojim se vodi postupak. S obzirom da je u ustavnom pravu Srbije normirano da se pod jezikom podrazumeva usmeno korišćenje jednog jezika, a pod pismom pisana upotreba tog jezika, to znači da u određenim teritorijama više jezika bude u službenoj upotrebi, dakle kao službeni jezici u usmenoj i pisanoj formi (obliku).

Pitanjem upotrebe jezika u krivičnom postupku, odnosno pitanjima prevođenja i tumačenja se pravna doktrina i judikatura nisu mnogo bavili do sada. U slučaju prevoda na jedan manjinski jezik ko snosi odgovornost za pogrešan prevod u krivičnom postupku? Pitanje nije statusne već stvarnopravne prirode. Slično tome, ko snosi odgovornost za pogrešnu transkripciju izgovorenog koju uradi IT, i kada nema prevođenja i tumačenja? Koji deo ćemo prihvatiti kao tačan, da li ono što stranka izgovara ili ono što se putem tumača ili prevodioca unosi u zapisnik koji vodi organ postupka! Ovih pitanja ima još, tako da ćemo deo odgovora na njih potražiti u domaćem i komunitarnom pravu, međunarodnim konvencijama, a drugi deo ćemo ostaviti doktrini da kroz dijalog dođu do prihvatljivih rešenja.

JEDAN PRIMER I NEKOLIKO PITANJA U VEZI SA NJIM

Pred Evropskim sudom za ljudska prava u predmetu Paun Jovanović v. Srbija⁴ vodio se postupak koji se odnosio na službenu upotrebu srpskog jezika u sudskom postupku, i to standardne varijante ekavskog i ijekavskog govornog područja.

Podnosilac predstavke, advokat koji u govoru koristi ijekavicu, dana 18. februara 2013. godine je postupao kao branilac klijenta na ročištu u krivičnom

⁴ <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-222867>

predmetu pred istražnim sudijom Osnovnog suda u Boru. Prema Zapisniku sa ročišta, podnosilac predstavke je na početku, kada je dobio reč, bio upozoren da postavlja pitanja na službenom jeziku suda kao i da je je on istakao da govori ijekavski.

Branilac je 7. marta 2013. godine uložio žalbu Ustavnom sudu u kojoj je naveo i da mu je tokom navedenog ročišta od strane istražnog sudije onemogućeno pravo da slobodno koristi ijekavsku varijantu srpskog jezika iako ima isti službeni status kao i ekavska varijanta. Pozivajući se na činjenicu da je diskriminisan po osnovu toga što u govoru koristi ijekavicu crnogorskog porekla, podnosilac predstavke je zaključio da je to suprotno postojećim ustavnim garancijama. U svom obraćanju Ustavnom sudu podnosilac ustavne žalbe se pozvao i na član 14. Konvencije o ljudskim pravima i osnovnim slobodama i član 1. Protokola br. 12 uz nju. Ustavni sud je svojom odlukom iz 2015. godine odbio žalbu podnosioca u skladu sa članom 36. stav 1. stav 7. Zakona o Ustavnom sudu i ocenio da nije bilo pojedinačne radnje koja bi se mogla osporavati.

Podnosilac predstavke se pritužbom obratio i Visokom savetu sudstva, koju je Savet maja 2013. godine prosledio Osnovnom sudu u Boru na odgovor, dok je Predsednik suda odgovorio da je pritužba neosnovana. Podnosilac predstavke se u predstavi ESLJP žalio da je bio diskriminisan i da mu je istražni sudija Osnovnog suda u Boru uskratio priliku da govori dok je postupao u ime svog klijenta, koji je bio optuženi u krivičnom postupku. Istovremeno, advokatu koji je zastupao žrtvu u istom postupku bilo je dozvoljeno da nesmetano koristi ekavski jezik.

U odnosu na navodnu povredu člana 1. Protokola br. 12 uz Konvenciju, Sud je konstatovao da Zapisnik sa spornog ročišta nije sadržao razloge zašto bi podnosilac predstavke uopšte morao da bude upozoren na bilo šta u ovom kontekstu. Ipak, podnosiocu predstavke upućeno je upozorenje da u postupku koristi službeni jezik, što jasno implicira da ijekavski nije prihvaćen kao takav, dok je, istovremeno, drugi, ekavski, advokat, koji je postupao po u ime žrtve, nije dobio takvo upozorenje.

Odogovarajući na navode iz predstavke Vlada nije ponudila nikakve dokaze u prilog tvrdnji da je od podnosioca predstavke zatraženo samo da preformuliše jedno, nerazumljivo pitanje koje je postavio svedoku osim, verovatno, pitanja istražnog sudije. Međutim, čak i ova izjava, po mišljenju Suda, otkriva očigledan nedostatak jasnoće s obzirom na to da se sudija prvo osvrnuo na nerazumljivo pitanje koje je postavio podnosilac predstavke, ali je potom tvrdio da je od podnosioca predstavke stoga zahtevano da koristi službeni jezik suda, implicirajući da se ijekavska varijanta srpskog jezika kojom je on govorio nije kvalifikovala kao takva. Prema tome, podnosilac predstavke je tretiran drugačije od advokata koji govori ekavski, a koji je zastupao žrtvu.

Ova razlika je zasnovana na osnovu razlikovanja obuhvaćenog članom 1. Protokola br. 12, odnosno na njegovoj upotrebi ijekavskog kao jedne od dve varijante srpskog jezika u jednakoj službenoj upotrebi u zemlji. Takođe je jasno, u ovom kontekstu, da iako je „jezik“ posebno pominjan kao osnova za razlikovanje u članu 1 Protokola br. 12, njegova zvanično priznata varijanta je isto tako i implicitno obuhvaćena istim „statusom“. Pošto se Vlada nije složila da je podnosilac predstavke bio žrtva bilo kakvog različitog tretmana, ona takođe nije ponudila objašnjenje zašto bi takvo postupanje bilo legitimno, razumno ili proporcionalno. Oni stoga nisu ispunili teret dokazivanja.

Sud naglašava da je legitimno da država potpisnica Konvencije reguliše pitanja koja se tiču službene upotrebe jezika ili jezika u sudskim postupcima i da isto treba da se primenjuje na različite varijante istog jezika kao što je u ovom slučaju. Ovo se, međutim, mora razlikovati od „prava“ na upotrebu nezvaničnog jezika po sopstvenom izboru u komunikaciji sa državnim organima, koje pravo, kao takvo, nikada nije priznato od strane Suda u svojoj sudskoj praksi. Sud, dalje, primećuje da su i Matica srpska, kao najstariji lingvistički organ u Srbiji, i sama Vlada priznale da srpski jezik „ima dve jednake varijante“, odnosno ekavsku i ijekavsku, i da se obe mogu koristiti, zvanično.

U ovim okolnostima i nakon što je već utvrdio da je podnosilac predstavke tretiran drugačije od drugog advokata u analognoj ili relevantno sličnoj situaciji, na osnovu njegove upotrebe ijekavskog jezika, Sud je mišljenja da nije moglo postojati objektivni i razuman opravdanje za takav tretman. Prema tome, došlo je do povrede člana 1. Protokola br. 12.

Sud naglašava da je u svojoj žalbi Ustavnom sudu podnosilac predstavke eksplicitno naveo da je diskriminisan kao ijekavski govornik srpskog jezika crnogorskog porekla i pozvao se na član 14. Konvencije i član 1. Protokola br. 12. Ovo je posebno značajno jer se odnosi na diskriminaciju u postupku pred sudom. Kratko obrazloženje odluke Ustavnog suda nije donelo odgovor na brojna proceduralna pitanja. Stoga, Sud zaključuje da je, u okolnostima koje su zaista specifične za zemlju u ovom predmetu, došlo do povrede člana 6. stav 1. Konvencije zbog nedostatka adekvatnog obrazloženja u odluci Ustavnog suda od 10.02.2015. godine.⁵

Domašaj ove odluke nije veliki, ali ukazuje da je u predmetu Paun Jovanović protiv Srbije došlo do proveravanja prava na upotrebu jezika u krivičnom postupku, ali u jednoj specifičnoj situaciji i upotrebi srpskog jezika u ekavskoj i ijekavskoj verziji. U tom kontekstu zaista je trebalo povesti računa u odluci Ustavnog suda, i da se decidno odgovori da li je i kojom to radnjom suda

⁵ <https://ecase.pars.rs/presuda/detalji/1307>

u Boru došlo do povrede prava na pravično suđenje, jer bi u tom slučaju i odluka ESLJP verovatno drugačije glasila.

PRAVO NA SLUŽBENU UPOTREBU JEZIKA I PISMA U DOMAĆEM PRAVU

Pravni okvir zaštite ovog prava čine *Ustav* Republike Srbije, zakoni i podzakonski akti koji neposredno regulišu položaj nacionalnih manjina, i oni koji se odnose na druge oblasti, ali se svakako odnose na službenu upotrebu manjinskih jezika, kao i pravni akti doneti na nivou Autonomne pokrajine Vojvodine i jedinica lokalne samouprave. Za regulisanje prava na službenu upotrebu manjinskih jezika na zakonskom nivou ključna su dva zakona, i to: Zakon o službenoj upotrebi jezika i pisama⁶ i Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina.⁷

S obzirom na to da je Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina ustanovio, a *Ustav* Srbije i potvrdio, pravo na kulturnu autonomiju nacionalnih manjina, kojom je obuhvaćeno i pravo na službenu upotrebu jezika i pisama, među ove osnovne zakone treba uvrstiti i Zakon o nacionalnim savetima nacionalnih manjina⁸ kojim su regulisana ovlašćenja nacionalnih saveta i u pogledu ostvarenja prava na službenu upotrebu manjinskih jezika. Pored pomenuta tri zakona, različiti aspekti službene upotrebe manjinskih jezika su regulisani i u drugim posebnim zakonima.

U Ustavu Srbije iz 2006. garantuju se jezička prava manjina na osnovu teritorijalnog (član 79. stav 1. t. 4. Ustava) i personalnog principa (član 79. stav 1. t. 3. Ustava). Na osnovu teritorijalnog principa, jezičke manjine imaju pod određenim uslovima pravo na nivou opštine da i njihov jezik bude službeni jezik, što znači u usmenoj i pismenoj upotrebi. U tom slučaju, službeni jezik opštine je i jezik državnih organa koji imaju sedište na teritoriji te opštine. Ova odredba tako utvrđuje pravo na korišćenje jezika, ali ne i pisma.

Ustavom utvrđena prava treba da su osnova za zakone koji bi mogli da obezbede korišćenje jezičkih prava u oblastima koja nisu posebno nabrojana u Ustavu (*Auffangrecht*). Zakonska razrada ovog ustavnog prava ne sme da zadire u oblasti koje su regulisane drugim ustavnim odredbama. To znači da nije moguće da prava koja se izvedu iz ovog ustavnog člana nude šira ili uža prava u oblastima koje su regulisane drugim ustavnim normama. Član 199. Ustava garantuje jezička prava pripadnicima jezičkih manjina da uz besplatno

⁶ „Sl. glasnik RS“, br. 45/91, 53/93, 67/93, 48/94, 101/05 i 30/10.

⁷ „Sl. list SRJ“, br. 11/02, „Sl. glasnik RS“, br. 72/09. – dr.zakon i 97/13. – odluka US.

⁸ „Sl. glasnik RS“, br. 72/09, 20/14 – odluka US i 55/14.

prevođenje usmeno upotrebljavaju svoj jezik pred svim državnim organima. Ovaj član garantuje, na osnovu personalnog principa, pravo u postupku na upotrebu svog jezika, ali ne i pisma, putem prevođenja. Pismena komunikacija mora da bude na službenom jeziku postupajućeg organa. S obzirom na to da se jezička prava u jednom procesu garantuju iz razloga efikasne pravne zaštite, nije moguće koristiti ih u slučaju poznavanja jezika postupka. Član 199. stav 2. Ustava kaže da „neznanje jezika“ ne sme da bude prepreka za ostvarivanje prava.⁹

Neznanje jezika (i pisma) postupka rešava se prevođenjem i tumačenjem. To znači da u slučaju znanja jezika postupka ne postoje jezičke smetnje za ostvarenje prava. Jezička prava garantuju se samo licima koja ne znaju jezik postupka, iz čega sledi da svi koji znaju jezik postupka ne mogu da koriste jezička prava u postupku. Iz sistematskog tumačenja člana 79. stav 1. sem. 3. i člana 199. stav 2. Ustava proizlazi da pripadnici manjina u slučaju neznanja jezika postupka imaju pravo na besplatno usmeno prevođenje.

Preuzete međunarodne pravne obaveze države ne garantuju pravo na komunikaciju na manjinskim jezicima. Jezička prava garantovana kroz zakone na osnovu personalnog principa moraju da se temelje na članu 79. stav 1. sem. 3. Ustava. Ovaj član ne garantuje pravo na komunikaciju sa državom na svom jeziku, već samo pravo pripadnika manjina na „korišćenje svog jezika i pisma“. Ovo znači da državni organi nemaju obavezu da odgovaraju na manjinskim jezicima, već samo da prihvataju upotrebu manjinskih jezika od strane pripadnika manjina i to u slučaju kad oni ne poznaju jezik postupka. Teritorijalno važenje čl. 16. i 17. Zakona o službenoj upotrebi jezika i pisma i trenutni broj manjinskih jezika u zemlji predstavljaju prepreku za redovan tok postupka koji se vodi pred državnim organima.

Zakonske obaveze koje danas postoje u Srbiji faktički ne bi mogla nijedna država da realizuje i da pri tome funkcioniše. Zakonska razrada jezičkih prava u jednom postupku mora da se temelji na članu 199. Ustava i na poštovanju obima prava i granice koje on postavlja. Članovima 16. i 17. Zakona o službenoj upotrebi jezika i pisma stvarno i teritorijalno prevazilaze se garancije iz člana 79. stav 1. t. 4. Ustava i ne poštuju ograničenja koja su sadržana u ovom ustavnom članu.

Član 11. stav 3. Zakona o krivičnom postupku predviđa da se procesna stranka može odreći prava na prevođenje ako zna jezik na kome se vodi postupak. Iz ovog proizlazi da stranka u postupku može i pored znanja procesnog jezika da se koristi pravom na prevođenje. Članom 438. stav 1. tačka

⁹ Bakić, N. (2010). Jezici manjina u postupcima u Srbiji. *Pravni zapisi*, 1(2), 364-389. <https://doi.org/10.5937/pravzap1002364X>

5. Zakona o krivičnom postupku predviđa da bitna povreda krivičnog postupka postoji ako je na glavnom pretresu procesnim strankama ili samom braniocu uskraćeno da upotrebljavaju svoj jezik i prate tok postupka na tom jeziku. Ovo znači da bitna povreda postupka može da nastupi i kad jedno lice vlada jezikom postupka, a ne dođe do prevođenja na jezik tog lica. U toku postupka moguće je da dođe do povrede procesnih prava samo stranke u postupku. Branilac nije stranka u postupku već on zastupa prava jedne stranke, prema tome ne može u jednom postupku da bude povređeno neko njegovo pravo, pa ni pravo na prevođenje. Član 11. Zakona o krivičnom postupku mora da bude usklađen sa članom 199. Ustava i da garantuje pravo na prevođenje samo u slučaju neznanja jezika postupka OKRIVLJENOG, a ne i njegovog branioca.

I odredbe Zakona o prekršajima predviđaju da u slučaju kad službeni jezik prekršajnog organa nije jezik stranke, ona u postupku ima pravo na upotrebu svog jezika i usmeno prevođenje svih dokumenata i radnji u postupku. Ustav garantuje samo usmeno prevođenje, a ne i prevođenje svih pismena. I u postupku pred prekršajnim sudom postoji mogućnost da stranka koja zna jezik postupka može odustati od korišćenja prava na prevođenje. Iz toga sledi da i stranka koja zna jezik postupka može da se koristi jezičkim pravima u postupku.¹⁰ I ove zakonske odredbe su neustavne i moraju se dovesti u sklad sa čl. 199. i 32. Ustava koji garantuju samo usmeno prevođenje i to u slučaju nepoznavanja jezika postupka.¹¹

PRAVO NA PREVOĐENJE I TUMAČENJE KROZ EVROPSKE STANDARDE I PRAKSU EVROPSKOG SUDA ZA LJUDSKA PRAVA

Pravo na jednako postupanje kroz korišćenje jezika i pisma u krivičnom postupku

U predmetu Mutsch iz 1985. godine, Sud je presudio da je pravo na upotrebu jezika manjine u stvari socijalna povlastica koju koriste svi građani EZ i da svi mogu da ga koriste pod jednakim uslovima u istim okolnostima. Državljanin Luksemburga Robert Maria Mutsch, želeo je da se koristi pravom stanovnika regiona Verviers, Južni Tirol, Italija, gde je pripadnicima nemačke manjine sa prebivalištem u toj pokrajini zagarantovano pravo korišćenja nemačkog jezika ne samo sa lokalnom administracijom, već i sa sudovima. Stav

¹⁰ Bakić, N. (2010) Sprachliche Minderheiten in Serbien und in der Schweiz ein Vergleich im Bereich Bildung und Verwaltung. Zürich: Schulthess.

¹¹ Pavlović, Zoran (2019), Službena upotreba jezika i pisama nacionalnih manjina, Zbornik – Prava nacionalnih manjina u ustavnopravnom sistemu Republike Srbije, SANU, Knjiga 42, Beograd, str. 48-52

italijanske vlade bio je da su te odredbe donete isključivo za članove nemačke zajednice u Južnom Tirolu, tu gde žive. Evropski sud je doneo odluku da se mera afirmativne diskriminacije radi zaštite prava pripadnika nacionalne manjinske zajednice u Južnom Tirolu moraju primeniti na sve građane EZ, uz konstataciju da jednako postupanje mora da se primeni i u delovima zemlje odnosno teritorija koji nisu obuhvaćeni osnovnim pravom Zajednice.¹²

Sličan stav sud je zauzeo i u predmetu Franz i Bickel. Tužioci, inače državljani Nemačke i Austrije, hteli su da koriste svoj maternji jezik u krivičnom postupku pred sudom 1998. godine upravo u Južnom Tirolu u Italiji. No, sudske vlasti i italijanski sud im nisu omogućili da se koriste ovim svojim pravom. Franz i Bickel su u svom obraćanju Sudu tvrdili da ograničenje prava upotrebe nemačkog jezika onima koji nisu pripadnici nemačke govorne manjine iz regiona Južni Tirol, ali imaju prebivalište u njemu dovodi do indirektno diskriminacije na osnovu državljanstva tužilaca. Sud je u ovom slučaju zauzeo stav da je zaštita manjine legitiman cilj koji opravdava ograničenje upotrebe nemačkog jezika kao jezika kojim se u krivičnom postupku mogu služiti kao ekskluzivnim pravom samo pripadnici nemačke nacionalne zajednice, i to sve do trenutka dok su takva ograničenja u vezi sa načelom srazmernosti.¹³

Direktiva 2010/64/EU Evropskaog parlamenta i Saveta od 20.10.2010. o pravu na tumačenje i prevođenje u krivičnim postupcima

Iako u Republici Srbiji postoji dobro izgrađena praksa o upotrebi jezika i pisma u krivičnom postupku razvijena još iz vremena ex SFRJ primena pravila iz Direktive 2010/64/EU¹⁴ ovako izgrađenoj praksi može samo da podigne rad na veći nivo. Naime, činjenica je da u trenutku pisanja ovog rada mnogi stranci borave u RS na osnovu različitih pravnih osnova, uključujući tu i one koji su zadržani kao migranti na teritoriju naše zemlje zbog nemogućnosti ulaska u druge zemlje koje su članice EU. Većina od tih osoba ne poznaje srpski jezik. Zato iz perspektive samog rada navodimo ovu Direktivu, ali i predmet vođen pred slovenačkim sudovima pre donošenja same odluke.¹⁵

¹² Predmet 137/84, Mutsch, [1985] ECR 2681., citirano u: von Toggenburg, Gabriel, *Minority Protection in a Supranational Context: Limits and Opportunities*

¹³ Predmet C-274/96, <https://mvep.gov.hr/UserDocsImages/files/file/dokumenti/prevođenje/presude/61996cj0274-c-274-96-bickel-i-franz.pdf>

¹⁴ <https://eucrim.eu/articles/directive-201064eu-on-translation-and-interpretation-services-in-criminal-proceedings-a-new-quality-seal-or-a-missed-opportunity/>

¹⁵ Bajčić, M. (2019). Pravo okrivljenika na tumačenje i prevođenje u kaznenom postupku kroz prizmu recentne prakse Evropskog suda za ljudska prava i Suda EU-a. *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 69 (2), 223-248.

Litvanski državljani Danas Vizgirda optužen je u maju 2002. godine zbog osnovane sumnje da je izvršio više krivičnih dela protiv imovine, i to razbojništva, krađe i drugo. Prilikom lišenja slobode marta 2002. okrivljeni je na ruskom jeziku dobio upozorenja koja su standard u postupanju, dakle razloge za lišenje slobode, pravo na branioca, da ne mora da iznosi odbranu i odgovara na pitanja, da se obaveste članovi njegove porodice o lišavanju slobode i drugo. Gospodin Vizgirda nije tražio branioca, a prevođenje je vršio tumač za ruski jezik. U kasnijem toku postupka, angažovan je branilac po službenoj dužnosti, a sva komunikacija je obavljana uz pomoć prevodioca za ruski jezik. Tokom suđenja optuženi je osuđen na kaznu zatvora u trajanju od 8 godina i 4 meseca. Optuženi se žalio na ovu presudu, a žalbeni sud je njegovu žalbu odbio. Nakon toga g. Vizgirda podneo je pritužbu slovenačkim sudovima da ne razume dobro ruski, a još manje da ga može čitati – ili pisati. Naveo je da je to izneo pred sudom na samom početku krivičnog postupka, a da je prvostepeni sud ovu tvrdnju zanemario i time povredio njegovo pravo na upotrebu jezika i pisma u postupku. Žalbu je optuženi napisao na kombinaciji jezika koje je površno poznao, dakle ruskog i slovenačkog, a suštinu na litvanijskom jeziku. Okružni sud u Kranju je doneo odluku da se dokumenti prevode na ruski jezik, jer se njime okrivljeni “služio” u prethodnom postupku. Istovremeno, sudovi u Sloveniji su utvrdili da u R. Sloveniji ne postoji tumač za litvanijski jezik, ali nisu zatražili pomoć konzulata matične države. Epilog pred sudovima u Sloveniji bio je takav, da je Ustavni sud Slovenije zaključio da površno znanje ruskog nije isto što i jezička kompetencija potrebna za korišćenje prava na odbranu u krivičnom postupku, pa je presuda suda ukinuta, vraćena na ponovno odlučivanje, nakon čega je sudeći sud preveo žalbu na slovenački jezik, koju je Vrhovni sud Slovenije odbio kao neosnovanu. Ustavna tužba koja je bila podnesena iz istih razloga je odbijena.¹⁶

Evropski sud za ljudska prava je prihvatio razloge iz prigovora na povredu člana 6 stav 1 i 3 EKLJP kao osnovane i dozvoljene. Podnosilac pritužbe naveo je povredu sadržanu u citiranom članu Evropske konvencije, naime da svako ko je optužen za krivično delo ima pravo na besplatnu pomoć tumača ako ne razume ili ako ne govori jezik koji je u upotrebi u sudu. Naime, u sudskom postupku nije mu bilo omogućeno da se služi maternjim jezikom, i ESLJP je elaborirao ceo tok postupka, uključujući i činjenicu koja sudove u Sloveniji ne ekskulpira, da je podnosilac pritužbe rođen u Sovjetskom savezu i da je tada službeni jezik bio ruski.

¹⁶ <https://www.vijesti.me/svijet/evropa/22824/litvancu-odsteta-od-slovenije-jer-se-na-sudenju-morao-braniti-na-ruskom-jeziku#:~:text=Litvanac%20Danas%20Vizgirda%20bio%20je%20uhap%C5%A1en%20zajedno,banku%20u%20mjestu%20Radovljica%20na%20sjevverzopadu%20zemlje%2C>

ESLJP je u svojoj odluci konstatovao da slovenački sudovi nisu imali dokaz da su proverili nivo znanja ruskog jezika podnosioca pritužbe, a dodatno je konstatovano da nisu angažovali ni obezbedili tumača za jezik koji okrivljeni razume, čime su povredili pravičnost postupka.¹⁷

Nesumnjiva činjenica da okrivljeni nije znao jezik suda nije bila u korelaciji da li dovoljno razume i koji jezik razume, već je paušalno prihvaćena pretpostavka da razume ruski jezik. Sudeći sud je u ovakvim slučajevima dužan da eksplicitno proveri kompetenciju poznavanja jezika sa kojim se sporazumeva sa okrivljenim.

Podnosiocu pritužbe je zbog ovih propusta ESLJP dosudio naknadu nematerijalne štete, a ovakvo odlučivanje ESLJP može se reći da je u potpunosti u skladu sa Direktivom 2010/64/EU Evropskaog parlamenta i Saveta od 20.10.2010. o pravu na tumačenje i prevođenje u krivičnim postupcima.¹⁸

Evropski standardi koje treba da primenjuju domaći sudovi

Zakonsko ostvarenje personalnog principa mora biti dovedeno u sklad sa Ustavom. Odluke Evropskog suda pravde, gde je primera radi naveden slučaj Paun Jovanović protiv Srbije govori o tome koliko je pravo na upotrebu jezika važno i zahteva posebnu pažnju. S obzirom na nastojanja Srbije da postane član Evropske unije, prilikom tumačenja normi trebalo bi se uzeti u obzir i odluke ovog suda. Odluke Evropskog suda pravde treba da služe kao orijentir pri tumačenju normi unutrašnjeg prava. U slučaju Mutsch i u slučaju Bickel i Franz, kao i u predmetu Vizgirda sud je odlučio da pravo na određeni jezik u procesu, koje je garantovano državljaninu jedne zemlje, mora da se garantuje jer se ovim pravo štiti i pravo na pravično postupanje u celosti.

Pouke iz predmeta Vizgirda protiv Slovenije su da nacionalni sud mora na nesumnjiv način da utvrdi da li i koliko okrivljeni razume jezik postupka, ali i jezik na koji mu se prevodi. Dakle, tek od ovog slučaja postavljen je standard da se o pitanju poznavanja jezika i pisma mora stalno voditi računa tokom krivičnog postupka. Odgovor na ovo pitanje ne može se zasnivati na pretpostavci suda, već na dokazima. Da bi se obezbedilo pravično suđenje nije dovoljno simplifikovano poznavanje jezika, već ono znanje koje omogućava da

¹⁷ Bajčić, M. (2019). Pravo okrivljenika na tumačenje i prevođenje u kaznenom postupku kroz prizmu recentne prakse Evropskog suda za ljudska prava i Suda EU-a. *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 69 (2), 223-248.

¹⁸ <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/docx/pdf?library=ECHR&id=001-195771&filename=CASE%20OF%20VIZGIRDA%20v.%20SLOVENIA%20-%20%5BCroatian%20Translation%5D%20summary%20by%20the%20Republic%20of%20Croatia%20>

se postupak odvija u *fair trial* atmosferi. Međutim, ni u ovoj presudi, a niti u relevantnoj literaturi koju smo proučavali nismo prepoznali način kako bi sud egzaktno mogao da proveri nivo poznavanja jezika okrivljenog. Jedino rešenje je stoga imenovanje tumača tj. prevodioca, ali i stalan nadzor nad nivoom vršenog tumačenja i prevođenja.

ESLJP je i u drugim predmetima nakon donošenja citirane Direktive donosio slične odluke. Pravo na tumačenje i prevođenje iz Direktive 2010/64 podrazumeva dakle pravo na tumačenje, ali i pravo na prevod bitnih dokumenata. Ovo tumačenje mora biti na nivou koji omogućava okrivljenom da se u pravičnom postupku brani. S obzirom na pravni status Direktive u zemlji kandidatu kao što je R. Srbija, ova obaveza iz Direktive primenjiva je neposredno.¹⁹

Poštovanje ovog načela je dvosmerno u svakom slučaju: da okrivljeni razume, ali i da njega razume organ postupka. To se posebno ne naglašava, jer se podrazumeva, ali s obzirom na karakter krivičnog postupka i zahtev za primenom načela pravičnog postupanja važno je i to normirati. Poenta Direktive je da izjednači položaj onih koji ne razumeju jezik postupka sa onim građanima koji razumeju taj jezik, dakle oni moraju u tom smislu biti ravnopravni. Pravo na tumačenje i prevođenje je samo u tom slučaju implementirano u celosti.

Iako bi kroz uvodna izlaganja izgledalo da smo našim zakonskim rešenjima udovoljili zahtevima iz Direktive 2010/64, stava smo da bi se ona morala precizno uneti u sve zakonske procesne tekstove. Drugim rečima, pravo na tumača nekada je neophodno i pre početka krivičnog postupka kao oblik besplatne pravne pomoći.

UMESTO ZAKLJUČKA

Presude ESLJP, počevši od predmeta Vizgirda v. Slovenija daju novo svetlo u primeni prava na tumačenje i prevođenje a u kontekstu prava na upotrebu jezika i pisma u krivičnom postupku, ali i primenu zabrane diskriminacije domaćih i stranih državljana pred domaćim sudom, kao i primenu načela pravičnog postupanja kroz primenu normi o upotrebi jezika i pisma u postupku.

Drugim rečima, dosadašnja pravila navedena u odlično normiranoj odredbi člana 11 Zakonika o krivičnom postupku treba donekle korigovati, i to ili kroz izmene u ZKP-u, ili kroz preciziranja drugih zakonskih tekstova, uz sve iznete ograničavajuće faktore i potrebu njihovog međusobnog usklađivanja.

¹⁹ [https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57612_BROZICEK v. ITALY](https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57612_BROZICEK_v._ITALY)

Dakle, pravo na upotrebu jezika i pisma u postupku odnosno pravo na prevođenje i tumačenje ne odnosi se samo na domaće državljane. Konkretni zadaci države u narednom periodu su da radi pune implementacije Direktive 2010/64 i garancija iz člana 6 stav 1 i 3 razvija minimalne standarde iz EKLJP i Direktive.

To podrazumeva proveravanje poznavanja jezika okrivljenog u negativnom i pozitivnom smislu, dakle ne samo da okrivljeni ne razume jezik postupka, nego i da razume jezik na koji mu se prevodi. Dva pravca prava na jezičku pomoć iz Direktive 2010/64, odnosno i pravo na tumačenje i pravo na prevođenje dokumentacije u spisima su u funkciji *fair trial* postupanja, prava na odbranu i prava na podnošenje pravnog leka. Stvar je suda u svakom konkretnom slučaju kako će voditi postupak, ali primena ovih pravila njima ne može biti dovedena u pitanje.

Na ovaj način smo od početne premise jezičkih prava manjina u Srbiji došli do opštijeg prava jednakog za sve a koji ne razumeju jezik postupka. Zakonske garancije u tom smislu moraju biti poznate unapred i dostupne svima pod jednakim uslovima. Ova minimalna prava osumnjičenih, okrivljenih i optuženih u odnosu na upotrebu jezika i pisma u krivičnom postupku moraju da se prate tokom svake radnje, jer ova lica ne govore jezik postupka ili ga ne upotrebljavaju u meri da mogu da prate tok postupka.

Organ postupka ima obavezu da prati okrivljenog na dva načina, i to tako što će utvrditi da li okrivljeni razume to što mu se prevodi, ali i da prati da li kao organ postupka razume šta okrivljeni kazuju. U današnjem trenutku primene IT u krivičnom postupku ova obaveza dodatno dobija na značenju, ako bi se u postupku koristili programima ne samo za pretvaranje govora u pisani tekst, nego i programima koji automatski prevode sa jednog jezika na drugi. Ali, to bi već prevazišlo granice ovog rada i podrazumeva nova istraživanja. Od države se zahteva da garantuje ustanovljena prava na tumačenje i prevođenje, a u slučaju potrebe i više od toga, pa čak i preko Direktive 2010/64, uz iskazani oprez u vezi korišćenja IT.

Pre nego što bi se ušlo u analizu svih postojećih zakonskih rešenja o upotrebi jezika i pisma u RS u krivičnom postupku, njihovoj međusobnoj usklađenosti i vezi sa Ustavnim pravima i rešenjima iz Direktive 2010/64, postoji i korak pre toga. Naime, u narednom periodu bilo bi krajnje korisno da se obaveza stalnog usavršavanja sudija i tužilaca, kao i policijskih službenika u vezi sa pravom na prevođenje i tumačenje i upotrebu jezika i pisma u krivičnom postupku obavlja kontinuirano sa Pravosudnom akademijom kao zakonski određenom institucijom za te vrste edukacija. No, ovu obavezu trebalo bi predvideti i kao mogućnost za advokate, kako bi zaista svi subjekti u krivičnom postupku imali dovoljno znanja u vezi primene ovog očigledno

važnog instrumenta u ostvarivanju prava na pravični postupak, odnosno *fair trial*.

INTERPRETATION AND TRANSLATION IN CRIMINAL PROCEEDINGS AND EUROPEAN STANDARDS

Zoran Pavlović, PhD

Abstract: The right to use language and letters in criminal proceedings is part of the right to a fair trial that belongs to all defendants, regardless of whether they speak and fully understand the language of the proceedings or can achieve this through interpretation and translation. Standards on the right to use languages and letters established through the rules of the current Code of Criminal Procedure in the Republic of Serbia, and specified thanks to the built culture of society in which multilingualism is one of the characteristics. The right that anyone accused of a criminal offense, through free legal assistance of an interpreter if he does not speak the language of the proceedings, is fully realized on the territory of Serbia. The constitutional and legislative framework thus enables the implementation of Article 6 of the European Convention on Human Rights in our criminal proceedings. At the same time, the status of a candidate country for EU membership obliges the application of the minimum standards on the right to translation and interpretation provided for by Directive 2010/64. The judgments of the European Court of Human Rights indicate the standards that we already have in our legislation and jurisprudence, but they also contain specific actions that we must additionally adopt in our work and regulations, so that the right to use language and letters in criminal proceedings through interpretation and translation is fully reflected in the right to a fair trial. Without permanent education of professionals in the sphere of application of the right to interpretation and translation, possible interventions in the regulations will not be useful in realizing the right to a fair trial.

Keywords: right to use language and script, interpretation and translation, fair trial, European standards and Directive 2010/64, education of professionals.

LITERATURA

1. Bugarski, Ranko (2003): Jezici, Čigoja štampa XX vek, Beograd
2. Krivokapić, Boris (2004), Službena upotreba jezika, Centar za antiratnu akciju Beograd
3. Bakić, N. (2010). Jezici manjina u postupcima u Srbiji. *Pravni zapisi*, 1(2), 364-389. <https://doi.org/10.5937/pravzap1002364X>
4. Bajčić, M. (2019). Pravo okrivljenika na tumačenje i prevođenje u kaznenom postupku kroz prizmu recentne prakse Europskog suda za ljudska prava i Suda EU-a. *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 69 (2), 223-248. <https://doi.org/10.3935/zpfz.69.2.03>
5. Bakić, N. (2010) Sprachliche Minderheiten in Serbien und in der Schweiz ein Vergleich im Bereich Bildung und Verwaltung. Zürich: Schulthess.
6. Pavlović, Zoran (2019), Službena upotreba jezika i pisama nacionalnih manjina, Zbornik – Prava nacionalnih manjina u ustavnopravnom sistemu Republike Srbije, SANU, Knjiga 42, Beograd.
7. Zakon o službenoj upotrebi jezika i pisama „Sl. glasnik RS“, br. 45/91, 53/93, 67/93, 48/94, 101/05 i 30/10.
8. Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina „Sl. list SRJ“, br. 11/02, „Sl. glasnik RS“, br. 72/09. – dr.zakon i 97/13. – odluka US.
9. Zakon o nacionalnim savetima nacionalnih manjina „Sl. glasnik RS“, br. 72/09, 20/14 – odluka US i 55/14.
10. Predmet 137/84, Mutsch, [1985] ECR 2681., citirano u: von Toggenburg, Gabriel, Minority Protection in a Supranational Context: Limits and Opportunities
11. <https://mvep.gov.hr/UserDocsImages/files/file/dokumenti/prevođenje/pr esude/61996cj0274-c-274-96-bickel-i-franz.pdf>
12. <https://www.vijesti.me/svijet/evropa/22824/litvancu-odsteta-od-slovenije-jer-se-na-sudenju-morao-braniti-na-ruskom-jeziku#:~:text=Litvanac%20Danas%20Vizgirda%20bio%20je%20uhap%C5%A1en%20zajedno,banku%20u%20mjestu%20Radovljica%20na%20sjeverozapadu%20zemlje%2C>
13. <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/docx/pdf?library=ECHR&id=001-195771&filename=CASE%20OF%20VIZGIRDA%20v.%20SLOVENIA%20-%20%5BCroatian%20Translation%5D%20summary%20by%20the%20Republic%20of%20Croatia%20>
14. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-222867>

15. <https://ecase.pars.rs/presuda/detalji/1307>
16. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57612> BROZICEK v. ITALY
17. <https://eucrim.eu/articles/directive-201064eu-on-translation-and-interpretation-services-in-criminal-proceedings-a-new-quality-seal-or-a-missed-opportunity/>

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна и универзитетска библиотека
Републике Српске, Бања Лука

340.13(4-672ЕУ:497.6)(082)

**МЕЂУНАРОДНИ научни скуп Усаглашавање правне
регулативе са правним тековинама Европске уније (10 ;
2026 ; Бања Лука)**

Usaglašavanje pravne regulative sa pravnim tekovinama
Evropske unije : stanje u Bosni i Hercegovini i iskustva drugih :
zbornik radova / [autori Aleksandra Rakočević ... [et. al.] ; glavni i
odgovorni urednik Nikolina Grbić Pavlović ; prevod Jelena
Gavranović]. - Banja Luka : Istraživački centar, 2026 (Banja Luka :
Markos Studio&Design). - XI, 359 стр. : табеле, граф. прикази ; 25
cm

Радови на срп., бос. и енгл. језику. - Тираж 50. - Напомене и
библиографске референце уз текст. - Библиографија уз сваки
рад. - Abstracts.

ISBN 978-99997-969-5-8

COBISS.RS-ID 144277249